

O SUGESTIE DE NATURĂ TERMINOLOGICĂ: *POTENȚIAL ÎN LOC DE CONDIȚIONAL*

de

Mirela-Ioana BORCHIN

1. **Improprietăți terminologice**

După ce GLR3 a abordat modurile verbale personale ca modalizatori, din perspectivă semantică, urmărind să înregistreze valorile modale pe care acestea le dezvoltă în contextele lor de ocurență, s-a ivit o discrepantă între încadrarea semantică a modurilor și denumirile lor tradiționale. În aceste condiții, se impune o revizuire terminologică, astfel încât să se pună de acord schimbarea viziunii taxonomice cu schimbarea criteriului de denumire a modurilor. Este de dorit să se aplice același criteriu, respectiv un criteriu de natură semantică, pentru desemnarea fiecărui mod personal.

În cazul condiționalului, lucrurile sunt complicate, în principal din cauza discrepantei dintre unitatea formală și diversitatea valențelor semantice, care dezvoltă o pleoră semantică eterogenă, greu de cuprins sub o unică denumire.

Pe tema discordanțelor dintre denumirea acestui mod și valorile modale pe care le exprimă s-au pronunțat voci însemnate din lingvistica românească.

2. **Etape în cristalizarea unei terminologii adecvate**

2.1. *Condițional-optativul*

GLR2 propune termenul de *condițional-optativ*¹ pentru un mod cu un comportament semantic scindat, dar nu în două registre, cum am fi îndreptățiți să credem după denumirea sa, ci în trei direcții. Autorii GLR2 justifică distincția terminologică *condițional – optativ – potențial* prin faptul că acest mod „exprimă condiționarea unei acțiuni (condiționalul);

¹GLR2, vol. I, p. 222.

indică opțiunea (optativul); arată că acțiunea este posibilă, realizabilă (potențialul)².

2.2. *Potențial-optativ*

D. Irimia se pronunță pentru distincția *potențial-(ireal)-optativ*:

„Acțiunea verbului este prezentată ca o posibilitate, care se va transforma sau nu în realitate. Acțiunea poate fi privită dintr-o perspectivă statică, a caracterului ei potențial, sau dintr-una dinamică, a trecerii de la potențial la real”³.

După părerea lui D. Irimia, există două limite ale exprimării valorii modale de posibilitate prin formele acestui mod, și anume:

– detașarea subiectului vorbitor de posibilitatea/ratarea posibilității de „real-izare” a acțiunii: #s-ar zice#, #s-ar părea că#, #ți-ar prii#, #și-ar râde-n barbă#/#s-ar fi procopsit#, #și-ar fi cerut drepturile#, #v-ați fi înscris# etc.

– implicarea afectivă a subiectului vorbitor în enunțarea posibilității/ ratării posibilității de real-izare a acțiunii: #aș mânca...#, #(de)-am primi...#, #aș fi plecat acasă# etc.

„În funcție de... aceste elemente de natură semantică, modul potențial-optativ dezvoltă trei ipostaze fundamentale: a. de potențial; b. de ireal; c. de optativ”⁴.

2.3. *Opțiunea pentru un termen generic*

C. Dimitriu consideră nepertinentă delimitarea – pe motive de natură semantică – a condiționalului de optativ și de potențial. Domnia Sa este de părere că modul, în calitatea sa de categorie gramaticală, trebuie definit formal:

„Întrucât între cele trei așa-zise moduri (*condiționalul*, *optativul* și *potențialul*) apar diferențe numai de conținut și nu există nicio deosebire de formă, suntem de părere că nu trebuie să vorbim de trei moduri [...], ci de trei valori ale aceluiași mod”⁵.

2.4. *Condiționalul*

GLR3 utilizează termenul generic de *condițional* pentru denumirea tuturor variantelor semantice ale acestui mod⁶. Această opțiune terminologică se justifică gramatical și nu semantic, corespunzând sugestiei lui C. Dimitriu de a se ține cont în denumirea modului de unitatea sa formală. Probabil în luarea acestei decizii autorii GLR3 au fost influențați și de terminologia consacrată în gramatica franceză, care le-a servit în multe cazuri ca model.

² GLR2, vol. I, p. 222.

³ *Gramatica limbii române*, Iași, Ed. Polirom, 1997, p. 249.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 267.

⁶ GLR3, vol. I, p. 365.

3. Argumente în favoarea înlocuirii termenului generic de condițional cu cel de potențial

Considerăm că problema denumirii acestui mod nu este rezolvată prin termenul de *condițional*, care nu este în măsură să reflecte complexitatea sa semantică. Sugerăm înlocuirea acestuia cu termenul de *potențial*, din următoarele motive:

3.1. Sens propriu-zis de „condițional” dezvoltă acest mod numai când apare ca predicat într-o propoziție circumstanțială condițională, deci într-o situație particulară de distribuție, frecventă, dar nereprezentativă. Această distribuție este incapabilă să reflecte numeroasele caracteristici ale modalității epistemice, care este definitorie pentru statutul său modal:

„ – ... Apoi cine știe dacă nu e și unul care s-ar mâhni dacă *aș bate* drumul cu vorbe despre dânsul?” (I. Slavici, *Moara cu noroc*)

„ – Bă, nea Dumitre! strigă el. Dacă eu te-*aș înjura* acum de muierea dumitale ai zice că-s om al dracului, nu-i așa?” (M. Preda, *Moromeții*)

Dacă recunoaștem în acest context diagnostic valoarea de condițional, trebuie să admitem și că valoarea verbului din principală este alta. Atât din punct de vedere sintactic, cât și semantic, recunoaștem, de la caz la caz, fie un *potențial*, fie un *optativ* în propoziția regentă. Denumirea de *condițional* pentru formele corelate din principală este forțată, greu de motivat:

– v. relația cu *potențialul*:

„Dacă s-ar stabili că, uite, frate, acesta e centrul cerului, toți *ar da* buzna aici, *s-ar îmbrânci*, *ar face* războaie.” (M. Sorescu, *Paraclisierul*)

– v. relația cu *optativul*:

„Dacă ar fi vreo sticlă goală pe-aici, *aș scrie* un bilețel, *l-aș pune* înăuntru și *l-aș lansa* pe mare.

– Mamă, *aș scrie*, mi s-a întâmplat o mare nenorocire.” (M. Sorescu, *Iona*)

3.2. Este necesar să atragem atenția că nu este obligatorie nici măcar corelarea valorii sintactice cu valoarea semantică de *condițional*. Uneori, pentru redarea ideii de condiționare a acțiunii, sunt suficiente elemente precum:

– conjuncțiile: *Dacă tăceai*, *filozof rămâneai*.

– factorii contextuali care condiționează acțiunea exprimată prin forme de indicativ: *Ai carte*, *ai parte*.

sau de conjunctiv:

„ – ... Ia *să am* eu o slugă așa de vrednică și credincioasă ca Harap Alb, *aș pune-o* la masă cu mine, că mult prețuiește omul acesta.” (I. Creangă, *Povestea lui Harap Alb*)

3.3. Modalitățile certitudinii, reprezentate de semantismul verbului **a ști**, permit o structură implicative de natură condițională: #**dacă** *p*, atunci *q*#. Dar în această structură figurează în exclusivitate forme ale modului

indicativ, modalizator al certitudinii. Asemenea ocurențe se încadrează în ceea ce Nicole le Querler consideră a fi „modalitățile obiective”⁷. Sunt excluse din structurile implicative formele de așa-zis „condițional”, din cauza încărcăturii lor afective (subiective), reprezentate de verbe modale ca **a crede, a putea, a dori, a spera, a imagina** etc., care circumscriu mai degrabă o sferă a credințelor, opusă celei a certitudinilor, aflată sub semnul verbului modal **a ști**. De altfel, și Oswald Ducrot descrie modalitățile epistemice, definitorii pentru semantismul modului verbal în discuție, ca modalități „ce privesc credințele locutorului”⁸.

3.4. Sens de „ireal” (în înțelesul de „posibilitate ratată”) li se atribuie în gramatici formelor de perfect ale acestui mod (echivalabile, în general, cu indicativul imperfect). Deci, termenul de *ireal* se folosește pentru o situație particulară de distribuție.

„Cineva care nu l-*ar fi cunoscut*, văzându-l trecând seara, când ieșea, țapăn și grav, pentru nimic în lume n-*ar fi voit* să creadă în ce murdare și josnice locuri mergea acel impunător domn să se înfunde până la ziuă.” (M. Caragiale, *Craii de Curtea Veche*)

„ – Tocmai pentru că scrie anume... Dacă n-*ar fi scris* anume, atunci ai fi avut dreptate, evident.” (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

„Niciodată, pesemne, nu reușise ea să-i dea replica în acest punct, deși ideea ei cu «iconomia» *ar fi putut* fi mortală: să faci o viață întreagă pe chibițul și pe urmă să îmbătrânești, chiar că nu mai avea rost să faci umbră pământului...” (M. Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*)

Denumirea de *ireal* ni se pare improprie. O considerăm inconvenabilă, cel puțin din două motive:

a. din moment ce toate sensurile vehiculate de acest mod, în speță valorile modale epistemice (<posibil>), (<probabil>, <ipotetic>), deziderative (<optativ>) și chiar deontice (<recomandabil>) pun sub semnul incertitudinii realizarea acțiunii, înseamnă că toate sensurile vehiculate de formele acestui mod se integrează sferei irealului, și nu doar cele de exprimate de forma de perfect.

b. ca modalizatori categoriali, și alte moduri personale aparțin sferei incertitudinii și iraționalului, care ar putea fi considerată una a irealității. Se încadrează aici *conjunctivul* și *prezumtivul*, ba chiar și *imperfectul indicativului*, datorită sensurilor vehiculate în anumite contexte.

3.5. Cu sens de „optativ”, formele acestui mod și-au conturat o arie de distribuție specifică, integrată în exclusivitate modalităților deziderative,

⁷ *Typologies de modalites*, Univ. de Caen, 1996, p. 60.

⁸ *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, Ed. Babel, 1996, p. 453.

care indică un tip de modalitate bine reprezentat (v. verbele modale **a dori**, **a vrea**, **a spera**). Datorită semului distinctiv, de natură afectivă, optativul a fost adeseori cuprins în denumirea acestui mod pentru a marca o valoare modală diferită de celelalte valori, subsumabile, conform tradiției, „condiționalului”. Indicele acestei componente semantice a fost exclus de GLR3 din denumirea modului, chiar dacă termenul generic de *condițional* nu poate acoperi această distinctă arie de utilizare a formelor modale:

„*Aș vrea să mă fac pădurar și să visez chiar din prima noapte un milion de copaci.*” (M. Sorescu, *Iona*)

„*Aș da ani din viață să mai pot simți para de altădată. Cum îmi cade lent, cu miros de vanilie, pe umăr, cum se rostogolește zeama din ea.*” (Simona Constantinovici, *Nepoata lui Dali*)

3.6. Valoarea de „potențial” este atât prospectivă, cât și retrospectivă. Prin aceasta se exprimă credința (deci nu convingerea) vorbitorului că există posibilitatea ca o acțiune să aibă loc, indiferent de faptul că, până la urmă, se actualizează sau nu. Opoziția *prezent-perfect* corespunde opoziției *posibilitate valorificabilă – posibilitate nevalorificată*:

– *referință prospectivă – posibilitate valorificabilă*:

„Nu se putea împăca cu singurătatea, dar nici nu se simțea în stare să se implice într-o altă relație. Nu credea că *ar putea* iubi vreodată o altă femeie.” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*)

„– ... Tu știi ce te-*ar aștepta*?” (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*)

– *referință retrospectivă – posibilitate nevalorificată*:

„Parcă *ai fi venit* să mă iei, să plecăm împreună... să uităm de locurile astea...” (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*)

Prin urmare, în plan semantic, opoziția prospectiv-retrospectiv se reduce la opoziția determinantilor ideii de posibilitate. Semul modal comun în ambele distribuții temporale este <posibil>, valoare reper în planul modalităților incertitudinii, care poate fi echivalat cu <incert>, considerat valoare reper în modalitățile epistemice. Exprimând o valoare modală de ordin general (*posibilitatea = incertitudinea*), potențialul se prezintă ca o mulțime supraordonată de sensuri, care poate include atât „condiționalul”, cât și „irealul” și „optativul”.

3.7. Există o distribuție cantitativ și calitativ însemnată a formelor acestui mod, ale căror sensuri nu au de-a face cu ideea de „condiție”, ci cu seme ca:

– /imaginat/:

„Și când încercă și Ion al lui Miei să spună ceva, nici nu se uită la el, parcă ei *ar fi* mai deștepți.” (M. Preda, *Moromeții*)

„Începu să vorbească limpede și încet, simplu, parcă *s-ar fi cunoscut* și *ar fi trăit* împreună cu ceilalți de multă vreme.” (M. Preda, *Moromeții*)

„ – Trebuie să vă las să vă odihniți, nu-i așa? adăugă ea, apropiindu-se și mai mult și coborând privirea spre pământ, ca și când *ar fi așteptat* ceva, mi se păru un răspuns al meu de protestare, de reținere.” (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*)

– /probabil/:

„Poate va îmbătrâni cu gândul la ceea ce *ar fi putut* fi, la *ce-ar fi fost* dacă...” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*)

„– Nu mai putem lăsa lucrurile așa. Orice-*ar fi*, voi vorbi cu soțul tău.” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*)

„– Oricât *m-aș fi gândit*, *n-aș fi găsit* un răspuns mai bun, recunosc Tudor, râzând și el, plăcut surprins de spontaneitatea reacției Corinei. Îi prinse mâna încă ridicată în aer și își trecu degetele printre degetele ei.” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*)

– /recomandabil/:

„ – ... Dar să știți de la mine, mai spuse, în timp ce Victor și ceilalți se îndreptau spre poartă, nicio brazdă n-o să-i dau și mai bine *ați face* să vă duceți acum și să-i spuneți acolo unde s-a pîtit că n-o să mă împac cu voi orice *ați face!*” (M. Preda, *Moromeții*)

„Își coborî pleoapele și își înfipse bărbia în piept, ca la școală când profesorii îi cereau să-și motiveze anumite greșeli, iar ea nu știa ce anume *ar trebui* să spună.” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*)

– /optativ/:

– prospectiv: „ – *Aș vrea* eu un act, dar nu se poate! zise Moromete.” (M. Preda, *Moromeții*)

– retrospectiv: „ – ... Ți-am spus de atunci că *ți-aș fi cumpărat* un pogon, două, pentru trifoiște, aleea de pe lângă pădure și gâră.” (M. Preda, *Moromeții*)

– /dorință de rău/:

„ – Nu-ți vine neam să taci, *lovi-te-ar buba*, mormăi omul gâfâind.” (M. Preda, *Moromeții*)

„ – Ce e, Birică, *fîr-ar* a morții de minte pe care o ai tu! spuse cea mare mânioasă și jiginită.” (M. Preda, *Moromeții*)

„ – Ei, *mânca-o-ar* pământul de Guică! spuse Moromete cu capul în pământ. ” (M. Preda, *Moromeții*)

– /iminent/:

„După o secundă de ezitare, care *ar fi trebuit* să devină fatală pentru elev, se crispa și înscria cu o silă la care nu rezista nota trebuitoare.” (M. Preda, *Marele singuratic*)

– /aparent/:

„*S-ar zice* că acum îmi ascund vârsta. În realitate, nici nu știu bine ce simt, căci Adela mă întinerește și mă îmbătrânește...” (G. Ibrăileanu, *Adela*)

– /îndoielnic/:

„La veneticul acesta necunoscut, despre care se zvonise că nu-și destăinuia obârșia pentru că *ar fi fost* prea joasă, se învederau tocmai dimpotrivă, trupește și sufletește, semnele unei înalte stirpe în cădere” (M. Caragiale, *Craii de Curtea veche*)

– /ipotetic/:

„– *N-ai suporta* să fii acuzată că din cauza ta v-ați despărțit? o zgândări Tudor.” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*) etc.

În concluzie, distribuția acestor forme modale confirmă faptul că ele „... exprimă procese considerate non-reale, false (zona lui IMAGINA) și, respectiv, dorite (zona lui VREA), iar celelalte redau procese incerte, probabile (zona lui CREDE) și, respectiv realizabile (zona lui POATE)”⁹. Deducem din această frază că procesele exprimate de formele acestui mod nu sunt, nici în viziunea autorilor GLR3, condiționate, ci *potențiale*, adică imaginate, probabile, realizabile.

3.8. După cum reiese din exemplele date, formele acestui mod vehiculează un mănunchi de sensuri care, clar decelate sau suprapuse, au la bază ideea de posibilitate prospectivă sau retrospectivă. Acest fapt poate fi demonstrat și de o serie de echivalențe, realizate prin substituții sinonimice sau prin parafrazări, în limitele modalităților epistemice, deziderative și deontice, care ar circumscrie sfera POTENȚIALULUI:

– substituții:

„ – Dar ce-i facem cu fonciirea! turnă Moromete apă rece peste propria-i liniștire. Și ce-i facem cu fonciirea acuma! Că dacă *ar fi* să ne mai lase și anul ăsta, poate o veni vreo lege să ne mai taie din ea!” (M. Preda, *Moromeții*) [ar fi = ar putea]

– parafrazări:

„L-*ar fi pus* la colț cu întrebările lui standard: Tu cât câștigi pe lună?, Cât ai salariu?, Mai faci ceva pe lângă...?” (Mirela-Ioana Borchin, *Punctul interior*) [#1-ar fi pus la colț# = #intenționa/ dorea să-l pună la colț...#]

4. Concluzii

Insistăm asupra necesității de a se pune de acord abordarea teoretică a modului vizat (realizată din perspectiva semanticii modale) cu criteriul pe baza căruia acesta este denumit. Prin urmare, recomandăm introducerea în taxonomia modurilor a unui criteriu de natură semantică, adecvat conținuturilor exprimate de formele modale.

Pentru aceasta, nu inventăm terminologie. Termenul de *potențial* (folosit de GLR2, de D. Irimia și de mulți alții) este justificat de semantismul complex al acestui mod, fiindcă posibilitatea, în diverse nuanțe, fructificată sau ratată, este trăsătura sa semantică dominantă.

⁹ GLR3, vol. I, p. 365.

Înlocuind prin *potențial* actualul *condițional*, valorificăm sugestia lui C. Dimitriu, de care probabil au ținut cont și autorii GLR3, și anume aceea de a denumi generic formele identice ale acestui mod. Spre deosebire însă de autorii GLR3, care au optat pentru termenul-umbrelă de *condițional*, inadecvat din perspectiva semanticii modale, după cum am demonstrat, noi propunem termenul de *potențial*, motivat de semul modal <incert>, emblematic pentru sfera „credințelor” locutorului, sferă circumscrisă de semantica verbelor modale **a crede, a dori, a imagina și a putea**.

BIBLIOGRAFIE

- GLR2 = ***, *Gramatica limbii române*, vol. I, București, EA, 1963.
 GLR3 = ***, *Gramatica limbii române*, vol. I (*Cuvântul*), București, EA, 2005.
 Dimitriu, C., *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, Ed. Junimea, 1979.
 Ducrot, Oswald, Schaeffer, Jean-Marie, *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului*, București, Ed. Babel, 1996.
 Gherasim, Paula, *Semiotica modalităților*, Iași, Ed. Demiurg, 1997.
 Irimia, D., *Gramatica limbii române*, Iași, Ed. Polirom, 1997.
 Querler, Nicole Le, *Typologie des modalites*, Univ. De Caen, 1996.

A SUGGESTION REGARDING TERMINOLOGY: *THE POTENTIAL* INSTEAD OF *THE CONDITIONAL* (Abstract)

The recent edition of the academic grammar, GLR3, shows that the authors decided to approach the personal verbal moods on the ground of modality. As vehicles of modal meanings, the personal moods, expressing opinions, directives or desires, should be all treated in accordance with the new perspective, that is from a semantical point of view. Hence, the term *conditional*, justified on a syntactic basis, is no longer suitable. In our opinion, it should be replaced by *potential*. The term *potential* would cover properly the register of epistemic values rendered by the forms of this mood, corresponding to the formula <uncertain>, but <possible>. In this respect, the present article is an argumentation for the necessary change of terminology.